

Еманципација жена и право на абортус у СССР-у на примеру драме *Будале с периферије* Андреја Платонова

Овај рад разматра однос социјалне политике СССР-а према „новој совјетској жени“, наизглед укљученој у све сфере друштвеног живота, с посебним освртом на право слободног избора вештачког прекида трудноће, на примеру драме Андреја Платонова *Будале с периферије*. Позивајући се на различите декрете и законе, донесене 1920-их и 1930-их година, Платонов настоји да кроз лик Марје Башмакове прикаже последице „решавања“ женског питања, рушећи совјетски мит о еманципацији жена и промени њиховог друштвеног статуса. Чланак показује да совјетска жена не само да није била ослобођена традиционалних вредности, већ је била додатно угрожена, прикривено обесправљена и условљена одлукама власти, које су довеле идеју комунистичке идеологије о родној равноправности до своје супротности. Драма представља својеврсну критику совјетске идеологије, чије су погрешно тумачење и неадекватна примена омогућили још већу деградацију положаја жене у друштву, чинећи је колатералном штетом једног тоталитарног режима.

Кључне речи: абортус, социјална политика СССР-а, еманципација жена, комисија ОХМАТМЛАД-а

У данашњим истраживањима о утицају комунистичке и социјалистичке идеологије на друштвени развој у СССР-у утемељено је мишљење да је једна од главних позитивних тековина управо описмењавање жена и њихова еманципација, нарочито у погледу укључивања у све сегменте друштвеног живота. Да су жене, посебно 1920-их и 1930-их година, биле равноправно укључене у процес изградње државе, сведочи драма Андреја Платонова (Андрей Платонов) *Високи напон*, у којој главна јунакиња, другарица Крашењина, преузима улогу главног инжењера у погону и својим знањем ужива већи углед у односу на њене мушке колеге, који се су се сматрали остацима „буржоазије“ и „заосталим“ примерима некадашњег предреволюционарног уређења. Таква жена-ударница представљала је будућност СССР-а и први корак ка формирању бескласног друштва. „У пропагандном дискурсу с краја 1920-их и 1930-их година лик преображене, свесне и духовно обогаћене раднице и/или раднице-мајке приказан је кроз плакате, слике, скулптуре, песме, филмове и књижевна дела“ (Чернышева 2017: 1082). Осим у књижевности, оваква тежња је

запажена и у плакатној уметности, и то у радовима Адолфа Страхова (Адольф Страхов) („Ослобођена жена – гради социјализам“), Густава Клуциса (Густав Клуцис) („Подигнућу квалификацију радница, помажемо јој да постане активан и равноправан градитељ новог живота“), Наталије Пинус (Наталия Пинус) („Делегат, радница, ударница“), Казимира Маљевича (Казимир Малевич) („Радница“), као и у радовима многих других уметника совјетског периода.

Изражење из оквира домаћинства је 1930-их година представљало вид бунта против традиционалних вредности и некадашњег декадентног система, дајући право жени да учествује у револуционарним покретима и у борби за светлу будућност, али, на велику жалост свих новонасталих женских покрета, само у реторици и наративу владајуће странке, будући да се положај совјетске жене-мајке мењао у складу с идеолошким потребама. Како Олга Минаева (Ольга Минаева) у свом чланку „Публицистика о еманципацији жена 1920-их и 1930-их година: идеје, њихове реализације и судбина феминисткиња“ пише:

еманципација жена је била једна од најважнијих социјалних реформи совјетског периода, спроведена захваљујући учешћу државе, непосредном руководству ЦК ВКП-а и изузетно важном систему штампе за жене, који се развио управо поменутих година (Минаева 2020: 84).¹

Међутим, почетак еманципације жена је, као и других круцијалних друштвених реформи, везан за период пре и након Октобарске револуције (1917), у којој су жене по први пут учествовале на јавним митинзима, дајући свој глас за нови државни и социјални поредак. Можда је то био један од ретких историјских тренутака када су жене и мушкарци били једнодушни у својој намери да промене свет. Па тако, већ 1914. године је, са седиштем у Паризу, Кракову и Петрограду, излазио часопис *Радница*, на чијем челу су се налазиле Инеса Арманд (Инесса Арманд) и Људмила Стаљ (Людмила Стаљ) – ауторке које ће касније постати кључна имена у борби за женска права, равноправност и једнакост. Како Олга Минаева даље наводи у тексту:

у периоду од 1917. до 1941. године могло се избројати чак 97 часописа и новина за жене. У почетку су то већински биле новине, али након завршетка грађанског рата, основни тип женског издаваштва постаје часопис (Минаева 2020: 85).

Неки од тих часописа, *Комунисткиња* и *Селанка*, отворено и смело су се дотицали питања еманципације, полагаја жена у будућем друштву, скидања окова с леђа „селянчица“ и, што је умногоме представљало најрадикалније питање, покретали су питање слободне љубави („крилатог Ероса“, Александра Колонтај [Александра Коллонтај]),² преиспитујући традиционално поимање брака и брачне заједнице. За развој ове теме и покретање питања брака, рађања и абортуса главну улогу је дакако имала највећа совјетска феминисткиња Александра Колонтај, која је остала упамћена као прва министарка и, ништа мање, као ауторка огромног броја чланака и књига (*Социјалне основе женског питања*, „Кратки историјски осврт“, „Женски покрет и однос партије према њему“), у којима изражава своју веру у то да је коначно наступило време укидања женског ропства. Главни циљ Надежде Крупске (Надежда Крупская), Александре Колонтај, Инесе Арманд јесте било стицање потпуне финансијске независности и обезбеђивање оног што ће Вирџинија Вулф (Virginia Woolf) назвати „сопствена соба“ у истоименом есеју, као и обезбеђивање права слободе избора, упућеног, пре свега осталог, на право одлучивања о сопственом телу и абортусу. Другим речима, „кључно место у радовима Колонтај заузима решавање породичног проблема, проблема материнства и еманципације жена, чији би резултат довео до појаве такозване *нове жене*“ (Цветкова 2022: 112). Наравно, челнике владајуће партије, како ће се касније испоставити, никако нису могла истински интересовати женска питања, већ су кроз еманципацију жена видели ваљан начин да прикажу СССР као државу отвореног духа, прогресивну и развијену, што није имало никакве везе с бригом о „новој совјетској жени“. Стога, када говоримо о еманципацији жена у СССР-у, требало би узети у обзир и чињеницу да је сâм процес еманципације везан за прикупљање што већег броја политичких истомишљеника, у том смислу и жена, а да никако не сведочи о подизању свести руског, још увек патријархалног, друштва. Не можемо заобићи ни претпоставку да се иза тежње за еманципацијом жена скривала и жеља за дистанцирањем од религије и цркве, које су стајале на путу совјетског прогреса и развитка, будући да је свака патријархална руска породица на овај или онај начин неговала култ цркве и водила се традиционалним, канонским начином живота, у складу с којим је улога жена била искључиво везана за оквире домаћинства.

Подизање свести о значају женског питања у будућој држави је, с друге стране, довело до огромних друштвених проблема, посебно међу супружницима, јер „све то, односно, самостални посао и самостална плата није могло да се не одрази на односе између мужева и жена. Жена престаје да буде роб мужу и постаје равноправни члан

породице“ (Минаева 2020: 87). До великих промена је дошло у оквиру брачних заједница, које су се склапале и раскидале потпуно отворено и слободно, некада и без присуства другог супружника.³ Таква могућност је у годинама пре револуције била готово незамислива, будући да је међу руским становништвом још увек, нарочито у провинцијским градовима, била присутна пракса уговорених бракова. Измене у закону су најпре заживеле у највећим руским градовима – Москви и Лењинграду, али су тежиле да буду спроведене и у провинцији Русије, у којој су се жене још увек скривале испод марама, плашећи се да мисле и радећи само оно што најбоље знају – рађајући. Поред слободног склапања и раскида брака, ни могућност бесплатног и самовољног абортуса није била замислива у предреволюционарном периоду: „стварање услова за бесплатни абортус је омогућило да жене саме контролишу рађање деце, док је таква могућност у Руској империји према Кривичном закону из 1903. године била кажњива како за жену, тако за лице које га омогућава“ (Потемина 2019: 9). Међутим, како ће се касније испоставити, привидна контрола рађања деце у СССР-у била је само условна и имала је своју цену. Дина Аманжалова (Дина Аманжалова) у раду „Из историје женског питања у СССР-у: од традиције до модернизације“ запажа да је

сама феминизација подразумевала претварање жене, с једне стране, у непосредну радну снагу, присутну у практично свим сферама производње, независно од физиолошких показатеља. С друге стране, жена је постала објекат социјалне политике с циљем њеног претварања у значајан фактор грађанског живота путем различитости, односно стварањем чисто женских, друштвених организација. Неретко су управо жене представљале ваљане примере совјетског разума, дисциплине и одговорности. Међутим, ништа од тога их није ослобађало дужности жене, мајке, домаћице куће – друштвена инфраструктура (вртићи, услужна сфера) била је у рудиментарном стању (Аманжалова 2017: 31–32).

На проблем стварања нове породице и просвећене совјетске жене осврнуо се Андреј Платонов у драми *Будале с периферије*, написаној 1928. године, али и кроз многобројне чланке из двадесетих година („Преображај“, „Васпитање комуниста“, „Револуција духа“ и др.). Премда се Платоновљева поетика досад није тумачила кроз призму феминистичких теорија, последњих година се јавља велики број радова посвећених Платоновљевој критици односа власти према новом совјетском човеку, у

том смислу и према мајци-радници.⁴ Због своје способности да укаже на све неправилности власти и погрешно тумачење комунистичке и марксистичке идеологије, Платоновљева дела била су или цензурисана или забрањена, о чему сведочи чињеница да је ова драма у целости објављена тек 2006. године захваљујући напорима Наталије Корнијенко (Наталја Корниенко). Андреј Платонов је, без сваке сумње, био одлично упознат с радом Комисије за заштиту мајки и деце (ОХМАТМЛАД),⁵ са законима о еманципацији жена, као и о начинима контролисања абортуса, што је, по мишљењу аутора, довело до опште катастрофе и „пијачне“ атмосфере у друштву, како у престоници тако и у провинцији. О значају стварања комисије ОХМАТМЛАД-а у Совјетској Русији и контролни услова васпитања будућих грађана сведочи низ принципа, на које је указано већ 1918. године у писму адресованом свим депутатима Совјетске републике: 1. васпитање мајке-грађанке јесте дуг државе; 2. деца, као будући грађани, од првих дана представљају предмет бриге пролетерске државе и треба да се васпитавају у условима који дају широке могућности за развој њихових физичких и духовних снага; 3. рођење детета је социјална функција мајке и дужност државе је да постави мајку-радницу у услове који ће јој олакшати обављање ове функције итд. На основу оваквих принципа, већински донетих у складу с делом Фридриха Енгелса (Friedrich Engels) *Порекло породице, личне својине и државе*, положај жене у новом друштву се умногоме мењао нагоре, будући да су њена права била ограничена у дотад незамисливом облику, директно и наменски угрожавајући усвојени став о потпуној равноправности, која је, како се испоставља, представљала само привид утопистичког друштва.

Отуд не представља никакво чудо то што Платонов за главне јунаке своје драме бира провинцијску породицу Башмакових (реминисценција на Гогољевог јунака никако није случајна), као пример потпуне деградације свих вредности и спуштање жене-мајке до нивоа „тричарије“. У лику Марје Башмакове, сељанке која је постала свесна својих права, али која истовремено постаје свесна и своје обесправљености, крије се оштра критика власти и свих „насилно“ и „вештачки“ насталих комисија, које су, уместо да обезбеђују заштиту женских права, позване да у име државе контролишу становништво или, како је то случај у овој драми, контролишу абортус и рађање у свим деловима СССР-а, с посебним акцентом на руску провинцију.

Иако је Совјетски Савез на светској политичкој сцени уживао улогу прогресивне земље захваљујући легализацији абортуса 1920. године и оснивању Комисије ОХМАТМЛАД-а, чија је основна улога била заштита мајки, жена, сексуална

едукација и пружање помоћи женама које желе да се остваре у улози мајке или вештачки прекину трудноћу, у пракси таква слобода не само да није заживела, већ је угрозила довољно лош положај жене, посебно у провинцији. Званично и само формално, 1923. године „НАРКОМЗДРАВ оснива Централну научну комисију за проучавање метода контрацепције у оквиру комисије ОХМАТМЛАД. Резолуција НАРКОМЗДРАВА је као основни циљ имала едукацију и образовање жена кроз консултације с гинекологом“⁶ (Потемина 2019: 26), али је сама сврха постојања комисије осмишљена као скривени начин контролисања жене, порођаја и будућег становништва. Велики број жена је уистину искористио право на вештачки прекид трудноће и тако се број годишњих абортуса на нивоу целокупног становништва готово утростручио. Такве околности се нису уклапале у политику СССР-а, која је тежила да оформи арију послушних младих комуниста, те је улога ОХМАТМЛАД-а незванично преосмишљена и претворена у комисију за контролу абортуса, што је аутоматски значило почетак насилног материнства. Почетком 1925. године право на абортус су имале жене из породица које су могле да докажу своју лошу материјалну ситуацију или да приложе потврду о медицински оправданом прекиду трудноће. Касније ће овакве околности довести до потпуне забране абортуса 1936. године и повратка на став који је у часопису *Рад* исказао Арон Сољц (Арон Сољц):

Нама су потребни људи. Абортуси који уништавају живот непотребни су нашој држави. Совјетска жена једнака је по правима с мушкарцем, али је то не ослобађа од великог и часног дуга, који јој је природа доделила: она је мајка и даје живот. И то није случај личне природе, већ питање од друштвеног значаја.⁷

Стога, совјетска „ослобођена жена“ више није имала само дуг према држави, који је отплаћивала радом, већ је имала и дуг према природи, што ју је приморавало да рађа и у ситуацији када на то није била спремна, поштујући наметнути став да је рађање питање не од личног, већ од искључиво општег значаја. Иако је Платонов написао драму 1928. године, а до званичне забране абортуса је дошло 1936. године, јасно је да аутор указује на могуће последице манипулације законом из 1920-их година, што му даје и пророчки карактер. Додајмо томе и чињеницу да је наводна репродуктивна слобода жена проузроковала многобројне демографске проблеме и тиме урушавала слику утопистичког друштва. Па тако,

забрана вештачког прекида трудноће, донета на основу молбе радника, није постала извор нове праксе у репродукцији, већ је, по свему судећи, допринела да се *култура абортуса* (термин Александре Попове), како у легалном, тако и у илегалном облику, претовори у главни инструмент за регулисање рађања (Мирошниченко 2012: 43).

Управо о томе и говори Платоновљева драма, подвлачећи чињеницу да је једина жртва како старог тако и новог друштвеног уређења та иста еманципована жена, представљена кроз лик Марје Башмакове. Поред наведеног, *Будале с периферије* директно указују на чињеницу да је

масовно приступање жена у друштвену производњу, њихово постављање на више позиције, ограничавање социјалних могућности сељанки, оснивање масовних женских покрета и женских друштвених организација заправо само тежња за унификацијом родног модела, која је уједно омогућавала успостављање тоталитарног режима (Мирошниченко 2012: 22).

У драми *Будале с периферије* фиктивна комисија ОХМАТМЛАД-а долази у кућу Башмакових како би размотрила захтев Ивана Башмакова о абортусу, будући да он „не може да роди“ и јер је „испунио своју норму“, у складу с немачким *zwei Kinder* системом: „Не желим да родим. Већ сам родио своју норму. А без комисије се не може спровести абортус, на основу обавезујућег указа“⁸ (Платонов 2011: 21). Дакле, у Платоновљевој драми није апсурдно само постојање комисије ОХМАТМЛАД, већ и то да мушкарци рађају, што Иван Башмаков објашњава на следећи начин: „То се само тако каже да жене рађају, а данас су, иако је акценат на женама, сви расходи сваљени на мушкарце“ (Платонов 2011: 21). Поред Ивана Башмакова, такав став деле сви мушки ликови у драми, док читалац у првом чину схвата да судбина Марје Башмакове, сељанке која је добила фиктивна права, зависи не само од одлуке њеног мужа, већ и од одлуке комисије ОХМАТМЛАД-а.

Без обзира на то што су абортуси 1920-их година били дозвољени, у комедији се комисија меша у лични живот породице на основу некаквог локалног указа, који је налагао да се абортус без дозволе комисије не може оправдати. Комисија

налази да је неопходно и корисно да се роди, посебно када је реч о *дивним* и *пуначким* мајкама као што је Марја Башмакова (Чернышева 2017: 1078).

Платонов скреће пажњу на чињеницу да чланови комисије ОХМАТМЛАД-а процењују захтев и доносе одлуку о забрани абортуса на основу физичких карактеристика мајке и материјалних могућности породице, односно на основу годишњих прихода Ивана Башмакова. Па тако, већ у првом чину комисија процењује материјално стање Ивана Башмакова као задовољавајуће, не узимајући у обзир Иваново, а још мање Марјино мишљење: „Пиши. Видели смо и проценили повољно материјално стање грађанина Башмакова“ (Платонов 2011: 21). Напоменимо и то да Марја Башмакова у тренутку доношења одлуке стоји у прикрајку, не учествујући у разговору, будући да је питање рађања било питање од друштвеног значаја, које су, по правилу, решавали мушкарци. Иако ће Глеб Иванович, комшија и љубавник Марје Башмакове, који се нашао у кући у тренутку доласка комисије, подсетити на обавезу комисије да узме у обзир мишљење Марје Башмакове, што је и у складу с „просвећеном епохом“, Иван Башмаков на то одговара: „Нема она шта да се ту пита, друже председниче. Почеће да прави скандал“ (Платонов 2011: 22). Па тако, на основу материјалне процене и физичких карактеристика мајке, комисија долази до следећег закључка:

Ја сам таквог мишљења да се обавезно мора родити у корист народног живља. Ми смо ОХМАТМЛАД и задужили су нас да фактички чувамо судбину покољења и на тај начин покажемо пример неодговорним грађанима и да организујемо будућност. Грађани нису потребни само данас, него се мора бринути и о будућој припреми грађана (Платонов 2011: 22).

Из последње реченице је јасно да Платонов користи речи Александра Стољца о томе да „и таква, наизглед, интимна питања као што је породица, рађање деце, од личних прелазе у друштвена питања“ (Мирошниченко 2012: 44), понављане како као мантра међу члановима како комисије ОХМАТМЛАД-а, тако и у редовима многобројних других комисија тих година. На основу овог цитата се може закључити и да комисија ОХМАТМЛАД преузима улогу свевидећег ока и општег оца, који доноси одлуку да Марја Башмакова мора родити, будући да не постоји оправдан разлог за абортус. Притом, комисија ни у једном тренутку није узела у обзир мишљење Марје

Башмкове, која ће се индиректно успротивити речима: „Глава ме боли од ваших разговора. Отишла бих од вас у разбојнике: сву снагу трошите на неку рачуницу, а мени само остају кућни послови“ (Платонов 2011: 12), али оне неће имати никакво дејство на представнике органа власти, што може послужити као сведочанство тога у којој мери је положај нове совјетске жене „побољшан“ и на који начин је улога „мужа-мучитеља“ претворена у улогу „државе-мучитељке“. Дакле, из овог примера видимо да је живот нове породице потпуно подређен органима власти, који доносе одлуке у име „општег добра“, обезбеђујући тако нове кадрове комуниста који ће касније бити способни да васпитавају своје „заостале родитеље“:

Процес васпитања је био везан за задатак да се брзо достигну западноевропске државе по питању просвећивања маса. За разлику од *сељачких предрасуда, комунистичко дете* би требало да васпитава колектив, у *искусним* породицама, на *новим бајкама и пролетерским* успаванкама и постане васпитач својим конзервативним *заосталим* родитељима (Корнијенко 2006: 688)

Из овога произлази закључак да положај жене није побољшан у новом друштву, него је и улога мајке постала споредна, будући да дете представља друштвену својину о чијем животу одлучује колектив. О тој чињеници, али и о односу власти према еугеници, говори и драма Сергеја Третјакова (Сергей Третьяков) *Хоћу дете*, написана исте године када и *Будале с периферије*, у којој главна јунакиња Милда жели да роди дете, чији би отац био сама држава: „држава најбољим радницама даје најбоље сперматозоиде. Држава подстиче такву селекцију. Ту децу она узима под своје окриље и подржава узгој нових људи“ (Хофман, Дичек 2018: 82–83). Овакви примери иду у прилог ставу да је комунистичка идеологија сматрала жену-мајку машином за производњу нових људи, што је најављивало рационализацију свих страна живота и прогон ирационалних форми понашања, условљених емоцијама и осећањима. Дакле, целокупан пројекат стварања новог живота 1920-их и 1930-их година је био усмерен на машинизацију човека, у том погледу и жена.

Платонов у својој драми открива парадоксалност совјетских закона: совјетска жена која је изједначена по правима с мушкарцем има право на абортус уз сагласност комисије ОХМАТМЛАД, чија је улога да подржи права жене, али у пракси не врши своју улогу, већ сасвим супротно – контролише рађање на основу демографске

ситуације у држави. Уколико је статистика била задовољавајућа, забележен је већи број дозвољених абортуса, док су се у супротном бројке снижавале.

Руководство СССР-а је тежило ка максимално високом темпу раста популације, али је, заједно с тим, стаљинистичка социјално-економска стратегија, посебно курс за убрзан развој тешке индустрије и насилну колективизацију, објективно доприносила снижавању интензитета рађања. Држава је била заинтересована за максимално искоришћавање женског рада, што је подразумевало ограничење рађања, али се није бавило питањима контрацепције. На тај начин, она је својом политиком приморавала жене на абортус и истовремено забрањивала абортус, пропагирајући породичне вредности (Мирошниченко 2012: 45).

Међутим, и равноправност у погледу рада и запослења је била под знаком питања.

У складу са закључцима Јулије Морозове (Юлия Морозова), родна дискриминација жена на радном месту се настављала. Између осталог, ауторка издваја проблем двоструких стандарда: с једне стране се истицала нужност укључивања жена у производњу, с друге стране, у пракси се женама допуштао само тежак рад, који не захтева високе квалификације (Потемина 2019: 23).

Без обзира на чињеницу што је „Русија била међу лидерима у решавању родних питања“ (Денисов 2014: 21), Платоновљева драма показује да је нова политика власти не само манипулисала правом на абортус, већ је додатно угрожавала положај жене приморавалујући је да ради и рађа, без права на плаћено боловање (или плаћено боловање само до шест недеља). То се најбоље види на примеру полицајке из Платоновљеве драме, која доји дете у току процеса суђења између комисије ОХМАТМЛАД-а и Ивана Башмакова: „полицајка се окреће, раскопчава мундир и доји дете леђима окренута гледаоцу“ (Платонов 2011: 32). Из наведеног се јасно види да су жене, посебно током периода прве петолетке, водиле бригу о томе да служба држави ни на који начин не буде угрожена или доведена у питање због мајчинских обавеза. Наравно, таква тежња би се могла објаснити и страхом од губитка посла или, што је у периоду изградње државе било још горе, страхом од назадовања. Приморавалујући жену да ради, не ослобађајући је обавезе супруге и мајке, совјетска власт је обезбеђивала статус прогресивне државе која је објавила раскид с традицијом, будући да је све до

1917. године жена-радница била несвакидашња појава. „Уколико је жена радила, то је, по правилу, сведочио о огромном сиромаштву породице Болотова“ (2018: 61). Међутим, у „совјетској утопији“ жена која није радила могла је то оправдати искључиво медицинском потврдом о спречености за рад, док друго стање није представљало довољан разлог за прекид радног односа или одсуство. Однос комунистичке идеологије и владајуће странке према жени није био битно другачији од традиционалног, а једину разлику је представљала чињеница да је некадашња жена из улоге мајке „унапређена“ у улогу мајке-раднице, о чијој је судбини сада одлучивао не традиционални канон већ колектив.

Радња *Будала с периферије* није случајно усмерена на провинцију, будући да је нова државна политика наилазила на погрешна тумачења у недовољно развијеним срединама, удаљених од матице. Таква погрешна тумачења су довела до општег хаоса у друштву, у ком Марја Башмакова, знајући своја права, жели да постане начелница полиције, сматрајући да је то њен дуг према држави („Са задовољством бих приступила полицији, ишла бих у чизмама и у мундиру. Пила бих у име свих пијанаца и љубавнике бих бирала по сопственом нахођењу, који би ми се допали...“ [Платонов 2011: 12]), истовремено осећајући своју обесправљеност и споредну улогу у процесу одлучивања о животу њеног детета. Управо на таквим парадоксима се и заснивала совјетска идеологија. Да ствар буде још гора, након рођења детета, које је дошло на свет на основу извештаја комисије ОХМАТМЛАД, Иван Башмаков у суду покреће питање очинства, сматрајући чланове комисије одговорним очевима, дужним да плаћају алиментацију. Платонов у поменутој драми, по свему судећи, покреће и питање очинства, јер питање оца није било од суштинског значаја за политику абортуса 1920-их и 1930-их година, али, зачуђујуће, ни питање материнства: једини пуноправни отац будућег колективисте је била држава. Велики број деце рођене тих година уопште није знао ко им је отац, што је довело до повећања броја деце беспризорног понашања, с чиме је Платонов био подробно упознат. О томе сведочи и оправдање Ивана Башмакова: „Никако не могу да родим. Не желим да повећавам основне кадрове беспризорника“ (Платонов 2011: 21).

Потребно је засебно размотрити политику државе у борби с децом беспризорног понашања 1920-их година XX века. Беспризорност⁹ у Русији је достигла огромне размере као последица Првог светског рата, револуције и грађанског рата, који је уследио. Број беспризорне деце је 1921. године износио 4,5

милиона, а 1922. године већ 7 милиона. Таква тенденција је прогласила проблем с беспризорном децом једним од најважнијих социјално-политичких задатака (Потемина 2019: 13).

Па тако, како сазнајемо из драме, отац детета Марје Башмакове може бити један од могућа три кандидата (Иван Башмаков, Глеб Иванович или Василиј Степанович, један од чланова комисије ОХМАТМЛАД-а), што је била последица погрешног тумачења већ поменуте идеје о „слободној љубави“ Александре Колонтај. Марја Башмакова, изгубљена у многобројним декретима и законима, који штите и истовремено нарушавају њена права, користи слободу љубави тако што мења љубавнике, сматрајући такву одлуку исправном. Међутим, у тренутку када једном од чланова комисије саопштава да је дете сигурно његово („Васка, драги мој, дете мора бити твоје“ [Платонов 2011: 24]), на шта добија одговор: „Кад је комисија већ одлучила, ти рађај. Живи с мужем, као што си и живела, а комисија те неће оставити без надзора. Она није човек, већ организација“ (Платонов 2011: 25), схвата безизлазност свог положаја, обузима је још веће понижење од оног које је доживљавала у периоду пре револуције, што је наводи да каже: „Сви ви мушкарци сте подлаци. Вама радост и власт, а нама – последице!“ (Платонов 2011: 25). Овим исказом, Платонов, премда присталица идеје о колективном животу и равноправности, указује на то да је управо жена та која сноси последице погрешног формулисања, тумачења и примене нове политике власти СССР-а, у којој је совјетска жена еманципована само у погледу права на рад, док су остала права (право на абортус, право на једнако плаћен рад, право на плаћено боловање итд.) угрожена до највишег степена. Жена из провинције, по Платонову, није у стању да спозна своја права, већ је принуђена да следи наметнуте законе и декрете органа власти, који обављају функцију судије, ограничавајући им право избора тако вешто да тога ниједна страна не буде свесна.

Стога, није никакво чудо што се радња завршава смрћу детета као симболом краха једне епохе. Једине жртве целокупног система су управо мајка и дете. Платонов завршава драму следећом сценом: „Руђин и полицајка грле Марју Ивановну“ (Платонов 2011: 56), схватајући величину жртве „нове совјетске жене“, која више не носи само вериге домаћинства, већ је окована декретима и законима, лажним комисијама, који доводе у питање њено право како на слободу избора, тако и на слободу као такву, премда се Совјетски Савез уистину на почетку формирања државе могао похвалити прогресивним одлукама, које су имале тенденцију да буду примењене

и у пракси, али су се нашле у рукама погрешних људи. На примеру Марје Башмакове, Андреј Платонов враћа своју „улазницу за рај“, уколико је она условљена жртвама ма и једне жене, рушећи представу о совјетској политици, која је привидно допринела еманципацији и решавању женског питања. Како се касније испоставило, судбина Марје Башмакове није послужила као пример будућности, те већ од 1930-их година започиње агитационо-пропагандна политика СССР-а, која је проповедала живот у оквирима традиционалних вредности, враћање на некадашње схватање жене као мајке и домаћице, а сами закони су претрпели огромне промене. У једном од закона из 1930-их година наилазимо на следећи текст:

Ни у једној држави света жена се жена не користи таквом потпуном равноправношћу у свим областима политичко-друштвеног живота и породичној свакодневици као у СССР-у. Ни у једној држави света жена као мајка и грађанка, која има велику одговорност према рађању и васпитању грађана, нема такво поштовање и заштиту закона као у СССР-у (Потемина 2019: 14).

Овакав став може послужити као доказ да је совјетска власт искористила идеју о просвећеној жени као још један инструмент за управљање масама, будући да су сва стечена права била искључиво условне природе и, као што смо се уверили 1936. године, само тренутна у складу с потребама владајућег режима. На примеру јунакиње Марје Башмакове осликан је целокупан процес фиктивне еманципације свих слојева жена, у ком, по ко зна који пут, једину жртву представља управо она. Желећи да укаже на насилну и врло често селективну примену нових закона и декрета, Платонов своју јунакињу ставља у оквире провинцијске средине, уједно настојећи да докаже чињеницу да се почетак сваке револуције, у том смислу и револуције у погледу женске еманципације, крије у промени свести, а никако у спровођењу нових закона међу неписменим, неформисаним и провинцијским људима. Живот нове совјетске жене из Платоновљеве перспективе изгледа попут буфонаде у којој предмет дивљења и предмет подсмеха представља један те исти субјекат – жена. Због свега наведеног *Будале с периферије* представљају једну реалну слику односа према совјетској жени, која је услед различитих промашаја „људског интелекта“ додатно деградирана, па и у погледу права на сопствено дете.

¹ Овај и сви даљи преводи с руског су моји.

² Термин се помиње у чланку „Напред крилати Еросе! (Писмо радничкој омладини)“: https://www.marxists.org/russkij/kollontai/winged_eros.htm (приступљено 21. 8. 2022)

³ О томе можда најбоље сведочи филм *Девојка с кортом* режисера Бориса Барнета (Борис Барнет), у ком главна јунакиња склапа брак с мушкарцем кога је истог дана и упознала, без сведока и дугачке процедуре.

⁴ Навешћемо овде следеће радове и чланке: „Позориште као судница у делу А. П. Платонова *Будале с периферије*“ Зоје Глазачеве (Зоя Глазачева); „*Будале с периферије* из века у век“ Јекатерине Димове (Екатерина Дымова), „Платонов на периферији“ Наталије Ласкине (Наталья Ласкина).

⁵ Комисија ОХМАТМЛАД (Комисија за заштиту мајки и деце) је формирана већ првих година након Октобарске револуције с циљем унапређења услова рађања и одгајања деце и у њиховом даљем развоју ће с годинама имати све значајнију улогу.

⁶ Абревијатура НАРКОМЗДРАВ значи Народни комесаријат здравља. Употреба оваквих абревијатура јесте одлика времена у ком је драма и написана. Дугачки називи различитих установа, институција, друштава и комисија нису били практични у свакодневном језику, те је коришћење скраћеница постала устаљена пракса у СССР-у.

⁷ Преузето са: <https://www.novochag.ru/obshchestvo/people-stories/aborty-v-sssr-edinstvennyy-sposob-kontracepcii-kotoryy-znali-nashi-mamy/> (приступљено: 20. 8. 2022)

⁸ Овде и даље цит. по: Платонов, Андрей. *Дураки на периферији. Пьесе и сценарији*. Москва: Время, 2011. С. 11–56.

⁹ Након Октобарске револуције велики број деце је остао на улици услед лоше економске ситуације у држави, настојећи да на различите начине дођу до извора прихода. Вишечлане породице нису биле у могућности да издржавају и пруже адекватну бригу о многобројној деци, због чега се велики број њих разболео (углавном од туберкулозе) или је постао лопов, разбојник, па чак и убица. Највеће бројке регистроване и ухваћене деце у различитим илегалним пословима датира из 1920. године, те није никако случајно што држава већ 1921. године оснива Дечју комисију с циљем решавања питања незбринуте и деликвентне деце. Управо ово питање постаје једно од кључних државних питања с почетка 1920-их година.

Литература

Аманжалова, Дина. „Из истории женского вопроса в СССР (от традиций к модерности) в 1920-1930-е гг“. *Questio Rossica*. Т. 4. бр. 4. (2017): 45–54.

Болотова, Елена. „Формирование образа советской женщины в 20-30 гг. XX в. (по материалам публикации журнала «Работница»)“. *Вестник гуманитарного образования* бр. 2 (2018): 60–69.

Денисов Борис. „Очерк истории контроля рождаемости в России: блуждающая демографическая политика“. *Развитие населения и демографическая политика. Памяти А. Я. Кваши* бр. 23 (2014): 20–28.

Корниенко, Наталья. *Комментарии. Дураки на периферии. Пьесы и сценарии*. М.: Время, 2006.

Минаева, Ольга. „Публицистика об эмансипации женщин в 1920-1930 гг.: идеи, их реализация и судьбы феминисток“. *Медиа альманах* (2020): 84–92.

Мирошниченко, Ирина. „Абортная политика в СССР в 1920-30-е годы: историография вопроса“. *Вісник маріупольського державного університету* бр. 3 (2012): 43–50.

Платонов, Андрей. *Дураки на периферии. Пьесы и сценарии*. М.: Время, 2011.

Потемина, Елена. „Социальная политика советского государства в отношении материнства и детства в 1920–1930-х гг“. У Работа на соискание степени бакалавра исторических наук. Пенза: Пензенский государственный университет, 2019.

Хофман, Татьяна и Эдуард Ян Дичек. Сергей Третьяков. *Хочу ребенка*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2018.

Чернышева, Елена. „*Заготовка граждан впрок*»: Миф о советском материнстве и детстве в драматургии А. П. Платонова 1920-1930-х гг.” *Questio Rossica* бр. 17 (2017): 1073–1090.

Цветкова, Екатерина. „Концепция «Новой женщины» в работах А.М. Коллонтай“. *Вопросы студенческой науки* бр. 65 (2022): 112–119.

The Emancipation of Women and Right to Abortion in USSR on the Example of Andrei Platonov's Play *Fools on the Periphery*

This paper discusses the influence of the Soviet government on creating the “new Soviet woman,” who is meant to respond to the ideological needs of the new social arrangement, and the government’s subsequent attitude towards her, on the example of Andrei Platonov’s play *Fools on the Periphery*. The emancipation of women, their inclusion in all spheres of life, as well as their right to abortion are, as it turns out, only the government’s mechanisms, created to establish an absolutist regime and have no contact with the aspiration of socialism to improve the lives of women both in the province and in the capital. The new emancipated Soviet woman in the 1920s and 1930s gained fictitious rights that led to social catastrophe. Looking for their place in socialism, women were torn between hard work and domestic responsibilities, which further threatened their former position. By all accounts, socialist women are equal to men in terms of the right to work, while in other spheres, they are further humiliated (maternity, salary, type of work place etc.). All described phenomena can be noticed on the example of Platonov’s drama, in the character of the former housewife Marya Basmakova, who loses her own identity in the process of the so-called Soviet emancipation. Even though Marya Basmakova herself is not aware of her rights and ways of enforcing them, it becomes obvious to her that all the new changes do not represent a path to women’s liberation, but lead to complete control over women’s bodies, pregnancy and abortion. The death of her child symbolises the collapse of a false project of women’s emancipation in which her character represents the dead foundation on which the image of a progressive Soviet government was built.

Keywords: abortion, social policy of the USSR, women’s emancipation, OHMATMLAD commission

Примљено: 30. 8. 2022.

Прихваћено: 17. 10. 2022.